

**Εθνογραφία και Λαογραφία,
Αποικιοκρατία και Σπουδές Περιοχής**
Χειμερινό εξάμηνο 2023-24

**Η ανθρωπολογία
‘επιστρέφει στο σπίτι της’:
Η ‘Ανθρωπολογία της Μεσογείου’**

Ιωάννης Μάνος

Τί συζητήσαμε στα προηγούμενα μαθήματα...

- Η Ανθρωπολογία ως μελέτη της ετερότητας: η μέθοδός της και οι ιστορικές συνθήκες εδραίωσής της
- Ανθρωπολογία και εθνογραφία: απαρχές και καθιέρωση της μεθόδου
- Η εθνογραφική μέθοδος μέχρι τα μέσα του 20ου αιώνα

Τί συζητήσαμε στα προηγούμενα μαθήματα...

- Προς την εθνική αυτογνωσία και την ελληνική ταυτότητα: Λαογραφία και η μελέτη του «Εαυτού»
- Η θεμελίωση της Λαογραφίας και ο «εθνικός ρόλος»
- «Εαυτός» και «Άλλος»: Λαογραφία και Ανθρωπολογία

Ανθρωπολογία και Λαογραφία: Κάποιες επισημάνσεις

Ιστορικό, πολιτικό, κοινωνικό και οικονομικό πλαίσιο
(2ο μισό του 19ου – αρχές 20^{ου} αι.)

μέσα στο οποίο αναπτύσσονται δύο επιστημονικά υποδείγματα
γνώσης κοινωνιών και πολιτισμών:

Ανθρωπολογία, ως η μελέτη του «Άλλου»

και

Λαογραφία, ως η μελέτη του «Εαυτού»

Ανθρωπολογία και Λαογραφία: Κάποιες επισημάνσεις

- Οι δύο επιστήμες προϊόντα της ίδιας ιστορικής διαδικασίας, της ευρωπαϊκής νεωτερικότητας
  - συγκρότηση σύγχρονης ευρωπαϊκής κοινωνίας και οικονομίας,
  - σύγχρονων εθνικών κρατών και σχετικών ιδεολογικών και πολιτικών αναζητήσεων
- Προσπάθεια συγκρότησης μιας συνεκτικής αντίληψης της πορείας τους στο χρόνο μέσα από μία γραμμική αντίληψη (εξέλιξη – συνέχεια)

Ανθρωπολογία και Λαογραφία: Κάποιες επισημάνσεις

- Ο αγρότης ως ο «Εαυτός» και ο «πρωτόγονος» ως ο «Άλλος»: Ομοιότητες και ετερότητες με ποικίλες ιδεολογικές χρήσεις
- Έμφαση στη συγχρονία – αναζήτηση της διαχρονίας
- Στατικότητα στην προσέγγιση και απουσία ιστορικού χρόνου στη μελέτη της κοινωνίας και του πολιτισμού
- Η λαογραφική έρευνα ως ο προπομπός της «ανθρωπολογίας οίκοι», της εθνογραφικής μελέτης σε οικεία προς τον/την εθνογράφο κοινωνία

Η Ανθρωπολογία μετά τα μισά του 20ου αιώνα

Στροφή προς τις «σύνθετες» κοινωνίες

- Εκσυγχρονισμός και ανάπτυξη και συνακόλουθη «εξαφάνιση» των φυλετικών κοινωνιών
- Κατάλυση της αποικιοκρατίας
- Περιορισμός των οικονομικών πόρων

«Ανθρωπολογία της Μεσογείου»:

Η «Μεσόγειος» ως ενιαίο πολιτισμικό σύστημα

- Οι γενικές παραδοχές του ανθρωπολογικού εγχειρήματος: ετερότητα, απλή κοινωνική δομή και δυνατότητα ολιστικής έρευνας
- Οι μελέτες της εποχής εκείνης είναι επηρεασμένες από τις διαδικασίες εκσυγχρονισμού των κοινωνιών της ΝΑ Ευρώπης.

Ανθρωπολογία της Μεσογείου»:

Η «Μεσόγειος» ως ενιαίο πολιτισμικό σύστημα

- Πολιτισμικά χαρακτηριστικά και ιστορικές διαδικασίες
  - Τα προϊόντα (στάρι, λάδι, κρασί)
  - Η κλειστή θάλασσα
  - Οι άνθρωποι και οι κοινοί αξιακοί και ηθικοί κώδικες της τιμής/ντροπής
  - Η άκρη της Ευρώπης, ο ευρωπαϊκός νότος και ο ευρωπαϊκός βορρά

«Ανθρωπολογία της Μεσογείου»:

Η «Μεσόγειος» ως ενιαίο πολιτισμικό σύστημα

- Η **τιμή** και η **ντροπή** ως μόνιμες αρχές σε όλες τις όψεις της κοινωνικής ζωής
- Οι σχέσεις πατρωνίας ως εγγενές χαρακτηριστικό των «Μεσογειακών κοινωνιών»
- Πρίσμα για την ερμηνεία ετερόκλητων φαινομένων

«Ανθρωπολογία της Μεσογείου»: **Αξιακός κώδικας της «τιμής και της ντροπής»**

- Τιμή είναι η αξία ενός προσώπου τόσο απέναντι στον ίδιο του τον εαυτό όσο και απέναντι στην κοινωνία που ζει.
- Η 'τιμή' συνδέει το ηθικό πρόσωπο με την κοινωνία και κυρώνει την κοινωνική θέση

«Ανθρωπολογία της Μεσογείου»: Αξιακός κώδικας της «τιμής και της ντροπής»

- Το απαραβίαστο της τιμής είναι βασική προϋπόθεση για το γόητρο την κοινωνική ανέλιξη και την πολιτική ισχύ.
- Άνδρες και γυναίκες έχουν 'τιμή, αλλά πρέπει να δράσουν με διαφορετικούς τρόπους που υπαγορεύονται από τη 'φύση' τους και εμπλέκουν τη σεξουαλική πλευρά της κοινωνικής τους ταυτότητας

«Ανθρωπολογία της Μεσογείου»:

Η «Μεσόγειος» ως ενιαίο πολιτισμικό σύστημα

- Ο μεσογειακός» πολιτισμός ως ομοιογενής, στατικός, δομικά απλός και περισσότερο καθοριστικός για τη ζωή των ανθρώπων απ' ότι ο δυτικός.
- Οι γενικές παραδοχές του ανθρωπολογικού εγχειρήματος: ετερότητα, απλή κοινωνική δομή και δυνατότητα ολιστικής έρευνας

«Ανθρωπολογία της Μεσογείου»:

Η «Μεσόγειος» ως ενιαίο πολιτισμικό σύστημα

Η κριτική

- Ως γενικός τρόπος ερμηνείας υπεραπλούστευε την πραγματικότητα
- Δε συνέβαλλε στην κατανόηση των επιμέρους διαφορών και ιδιαιτεροτήτων των μεσογειακών κοινωνιών
- Η εστίαση γινόταν σε μικρές κοινότητες που προσλαμβάνονταν ως απομονωμένες και ως κλειστά κοινωνικά σύνολα

«Ανθρωπολογία της Μεσογείου»:

Η «Μεσόγειος» ως ενιαίο πολιτισμικό σύστημα

- Εστίαση στη συγγένεια και το γάμο και μέσα από αυτά ερμηνεία των άλλων όψεων της κοινωνικής ζωής
- Διχοτομήσεις όπως το 'έξω' και το 'μέσα', το 'ιδιωτικό' και το 'δημόσιο'

Ανθρωπολογικές μελέτες μετά το 1950: Το παράδειγμα της Ελλάδας

■ Ερευνητικά πεδία:

- Συγγένεια,
- Οικογένεια,
- Τελετουργίες,
- Η έννοια της ελληνικότητας
- Κοινωνικό φύλο
- Σχέσεις ανδρών και γυναικών
- Ένταξη προσφύγων από τη Μ. Ασία και την Ανατολική Θράκη

Ανθρωπολογικές μελέτες μετά το 1950: Το παράδειγμα της Ελλάδας

- **John K. Campbell, 1964. Honour, Family and Patronage: a study of institutions and moral values in a Greek mountain community**
- Έρευνα σε ημινομάδες Σαρακατσάνους
- Ακολουθώντας τους Σαρακατσάνους στις διαδρομές τους, τα κονάκια τους και τον κόσμο των ορατών κοινωνικών σχέσεων και ηθικών αξιών καθώς και στο είδος των αόρατων συναλλαγών τους με το θείο
- Ο ρόλος της συγγένειας σε σχέση με τη θέση και τις υποχρεώσεις των ανδρών και των γυναικών στην κοινωνία (υποδεέστερη θέση των γυναικών).

Ανθρωπολογικές μελέτες μετά το 1950: Το παράδειγμα της Ελλάδας

- **John K. Campbell, 1964. Honour, Family and Patronage: a study of institutions and moral values in a Greek mountain community**
- Έμφαση στον καθοριστικό ρόλο της τιμής και της ντροπής σε όλες τις πτυχές της ζωής των Σαρακατσάνων
- Μελέτη των κοινωνικών σχέσεων και των ηθικών αξιών
- Αναφορά το ρόλο του θείου/υπερφυσικού στη ζωή τους (μάτι, διάβολος)

Ανθρωπολογικές μελέτες μετά το 1950: Το παράδειγμα της Ελλάδας

- John K. Campbell, 1964. Honour, Family and Patronage: a study of institutions and moral values in a Greek mountain community
- Φιλοξενία και ανταπόδοση ως υποχρέωση μέσα και έξω από τη Σαρακατσάνικη κοινωνία
- Πατρωνία με συγγενικά, τοπικά και υπερτοπικά δίκτυα στη σχέση με το κράτος
- Συγγένεια, αγχιστεία και πνευματική συγγένεια/κουμπαριά

Ανθρωπολογικές μελέτες μετά το 1950: Το παράδειγμα της Ελλάδας

John K. Campbell, 1964. Honour, Family and Patronage: a study of institutions and moral values in a Greek mountain community

- Εξωτισμός για τους λαούς της Μεσογείου και της Ελλάδας
- Αναλύει σύμβολα και τείνει προς μία ερμηνευτική προσέγγιση
- Μελέτη-παράδειγμα για τις πελατειακές σχέσεις στην Ελλάδα
- Δεν συμπεριλαμβάνει το ιστορικό πλαίσιο παραδόξως γίνεται η μελέτη αναφοράς για τη διαχρονικότητα του συστήματος της πολιτικής πατρωνίας στην Ελλάδα

Ανθρωπολογικές μελέτες μετά το 1950: Το παράδειγμα της Ελλάδας

- Ernestine Friedl, 1962. *Vasilika: a Village in Modern Greece*.
- Έρευνα σε ένα αγροτικό χωριό της Βοιωτίας, τα Βασιλικά για το διαχωρισμό ανδρών και γυναικών και τη συμπληρωματικότητα των δύο φύλων.
- Παρά τη φαινομενική εντύπωση ότι οι άνδρες κυριαρχούν στην κοινωνία, οι γυναίκες είναι αυτές που ασκούν την εξουσία ως σύζυγοι και ως μητέρες.

Ανθρωπολογικές μελέτες μετά το 1950: Το παράδειγμα της Ελλάδας

- Ernestine Friedl, 1962. *Vasilika: a Village in Modern Greece*.
- Παράλληλα μελέτησε τις επιρροές από τα αστικά πρότυπα που δέχεται το χωριό και τον τρόπο με τον οποίο οι κάτοικοί του προσπαθούν να τα υιοθετήσουν.
- Έμφαση στα περιθώρια που οι ίδιοι οι κάτοικοι έχουν να διαπραγματεύονται τις σχέσεις τους και τις ιδέες που συγκροτούν την ιδεολογία τους

Ανθρωπολογικές μελέτες μετά το 1950: Το παράδειγμα της Ελλάδας

- Juliet du Boulay, 1974. **Portrait of a Greek Mountain Village.**
- Έρευνα στο Αμπέλι Ευβοίας και στις θρησκευτικές νοητικές κατηγορίες με τις οποίες οι κάτοικοι κατανοούν τον κόσμο.
- Οι γυναίκες ταυτίζονται με αντίθετες αξίες, όπως το ιερό και το μιαρό, το δαιμονικό και το θείο, το πρόσωπο της Εύας και αυτό της Παναγίας.

Ανθρωπολογικές μελέτες μετά το 1950: Το παράδειγμα της Ελλάδας

- **Juliet du Boulay, 1974. Portrait of a Greek Mountain Village.**
- Το κλειδί για τη χρήση της μιας ή της άλλης ιδιότητας είναι η μετάβαση από την κατάσταση της αγαμίας που ενέχει σεξουαλικούς κινδύνους σε αυτή της μητρότητας που έρχεται μετά το γάμο

Κληρονόμοι της Μικρασιατικής Καταστροφής. Η κοινωνική ζωή των Μικρασιατών προσφύγων στον Πειραιά

Δημοσιευμένο το 1989, το βιβλίο αποτελεί την πρώτη εκτενή εθνογραφική μελέτη ενός αστικού χώρου στην Ευρώπη και παραμένει ένα από τα λίγα έργα που εξετάζουν εις βάθος μια προσφυγική κοινότητα

Ιστορική συγκυρία

- Στην ελληνική ιστορία, το 1922 αποτελεί ορόσημο. Η Μικρασιατική Καταστροφή σήμανε το τέλος του Ελληνισμού της Μικράς Ασίας και οδήγησε σε μια πρωτοφανή υποχρεωτική ανταλλαγή πληθυσμών - μια επιχείρηση εθνοκάθαρσης, με τους όρους της εποχής. Όπως προέβλεπε η Σύμβαση της Λωζάννης, που υπογράφηκε τον Ιανουάριο του 1923, 350.000 μουσουλμάνοι αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τις εστίες τους στον ελλαδικό χώρο και πάνω από 1.000.000 ορθόδοξοι χριστιανοί ήρθαν πρόσφυγες στην Ελλάδα, αυξάνοντας τον πληθυσμό της χώρας κατά 25% μέσα σε δύο χρόνια.

Εθνογραφική έρευνα σε αστική συνοικία

- Βασισμένη στην επιτόπια έρευνα της συγγραφέως αυτή η εθνογραφική μελέτη της Κοκκινιάς -που ξεκίνησε σε έναν προσφυγικό συνοικισμό για να γίνει μια αστική συνοικία του Πειραιά- αποκαλύπτει ότι
- οι κάτοικοί της, πενήντα χρόνια μετά την εγκατάστασή τους, διατηρούσαν την αίσθηση της ιδιαίτερης ταυτότητάς τους, μολονότι μιλούσαν την ίδια γλώσσα με τους "ντόπιους Έλληνες", είχαν την ίδια θρησκεία και το ίδιο πολιτισμικό υπόβαθρο.

Η σημασία της μνήμης και του τραύματος της προσφυγιάς

- Μέσα από την ανάλυση της διαδικασίας με την οποία δημιουργήθηκε και παγιώθηκε η αίσθηση της ξεχωριστής ταυτότητας, το βιβλίο εξετάζει την πολιτισμική συνέχεια και προσαρμογή, το ρόλο της μνήμης, τα σχήματα της κοινωνικής και της οικονομικής οργάνωσης, τη ζωή στη γειτονιά και τους ρόλους των φύλων, αλλά και την επίδραση των πολιτισμικών αξιών στο συμβολικό επίπεδο και στη χρήση του χώρου.

Παλιά Κοκκινιά

Η αγορά της Κοκκινιάς

Αη Σωτήρας και τα Γερμανικά

